

Просторовий чинник як джерело зростання економічного потенціалу регіону

Розвиток регіону на основі ефективного використання просторових чинників економічного потенціалу значною мірою визначає оптимальне функціонування і зростання всієї господарської системи країни. В статті пропонуються заходи регіональної політики щодо використання просторових чинників економічного зростання регіонів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне становище економіки країни і її територіальних частин є наслідком впровадження деяких заходів регіональної політики, що призвели до втрати економікою таких динамічних характеристик як стійкість, збалансованість у багатьох аспектах, у тому числі й у територіальному, орієнтованість на ефективне рішення комплексу соціальних задач, врахування просторових чинників зростання. Посилення конкуренції та глобалізації призвело до подальших змін в поглядах на регіони та їхню роль. Регіон є вузлом соціально-економічних процесів і його не можна розглядати як просту сукупність господарських об'єктів, як територію з певними природними і соціальними умовами. В регіонах створилася база для формування власних просторових чинників як джерел зростання економічного потенціалу. У теоретичному осмисленні і вивченні цих чинників і полягає актуальність даної статті. Проблемою є більш конкретний підхід до дослідження заходів регіональної політики щодо використання просторових чинників економічного зростання регіонів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Зважаючи на особливу роль просторових чинників у зростанні економічного потенціалу регіону, сформувався окремий науковий напрямок у регіональній науці – просторової організації та просторової взаємодії, які мають практичне значення для розробки нових положень регіональної політики. Просторовий чинник у регіональних дослідженнях представлений працями У. Айзарда, О. Гранберга, П. Хаггета, Б. Хорева, О. Гонти, Л. Гринів, Л. Чернеги та інших науковців. Ключовим постулатом цих та інших авторів є уявлення про економічний потенціал території не тільки як про множину об'єктів природно-економічного змісту. В цих роботах ми бачимо нові підходи до питань розвитку, що враховують просторову динаміку зростання як за рахунок матеріальних, так і за рахунок нематеріальних чинників.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Сучасний стан вивчення системи розвитку регіонів характеризується існуванням різних напрямків: по-перше, це загальнополітичний розвиток, що знаходиться в руслі державної регіональної політики; по-друге, загальний економіко-правовий розвиток, що здійснюється шляхом впровадження загальнодержавних правил, процедур, конкретних норм державного і регіонального поділу власності, природних ресурсів, фінансів; по-третє, розвиток здійснюється завдяки державній селективній підтримці регіонів. Тому необхідні дослідження по створенню єдиної методологічної концепції розвитку регіонів з урахуванням просторових чинників. Невирішеними залишаються оптимізація співвідношень соціальних, економічних, національних, демографічних, екологічних і культурних чинників і напрямків у регіональній політиці. Потребують подальшого вивчення також просторові чинники міжрегіональних взаємодій.

Мета статті. Аналіз існуючих та пошуки нових підходів до вивчення економічного потенціалу регіону та просторових чинників його зростання.

Виклад основних результатів дослідження. Етимологічно термін «потенціал» походить від латинського слова «potentia», що означає «можливість», «потужність», «силу», «приховані можливості». Відповідно до задач, дослідники вживають багато визначень потенціалу, серед яких: системний, продуктивних сил, оборонний, природно-ресурсний, господарський, демографічний (структура населення, динаміка відтворення), виробничий, промисловий, сільськогосподарський, інфраструктурний, соціально-економічний, економічний, науково-технічний, інтелектуальний, кадровий, будівельний, інформаційний, організаційний, економіко-географічного положення (периферійне чи глибинне положення регіону) тощо.

В українській мові, які і в більшості досліджень українських вчених, термін «потенціал» вживається у випадках, коли треба визначити «засоби, запаси, джерела, що є наявності і що можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети здійснення плану, рішення якої-небудь задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [19].

Таке тлумачення смислового змісту терміну «потенціал» дозволяє застосовувати його до всіляких галузей науки і діяльності людини залежно від того, які саме чинники цікавлять дослідника: запаси, джерела, засоби тощо. Серед різноманіття потенціалів нас цікавить таке поняття як «економічний потенціал». З існуючих тлумачень економічного потенціалу ми вибираємо таке визначення, яке, на наш погляд, дозволяє зробити висновок про те, що економічний потенціал - це можливість господарської системи освоювати, переробляти всі наявні ресурси для задоволення суспільних потреб. Ми розглядаємо економічний потенціал як систему просторових чинників, якими є невикористані, приховані просторові чинники економічного потенціалу, як-то: агломераційні переваги (велике перетинання в регіоні міжгалузевих зв'язків) і агломераційні недоліки (перенаселення); уміння та мобільність робочої сили; нові інституції, здатні успішно впроваджувати ефективну політику регіонального розвитку; знання людей, їх культура (рівень урбанізації, освіченість населення, наявність наукових і культурних центрів, якість життя); інноваційна поведінка; підприємницький клімат і здатність до підприємництва, креативність, спроможність створювати кластери й інші підприємницькі мережі; консолідованість; співпраця; патріотизм; історична пам'ять про минуле; етнорелігійні особливості.

Поєднання цих та інших просторових чинників вважаємо необхідною передумовою будь-якого процесу розвитку території, отож територія розглядається не просто як реципієнт, де різні агенти діють незалежно один від одного, а й водночас як знаряддя та чинник, що впливає на економічний розвиток у регіонах. Таке розуміння просторового аспекту містить водночас соціальні, культурні та історичні компоненти, кожен з яких взаємодіє з іншими та прямо чи опосередковано впливає на показники економічної діяльності регіону. Такий підхід дозволяє переглянути окремі заходи регіональної політики і стверджувати, що чинники зростання - це чинники економічного простору. Саме цим чинникам належить роль подолання міжрегіональної нерівності, яка склалася в Україні.

Міжрегіональна нерівність визначається у наш час не тільки різницею в рівні доходів, але і якістю навколишнього середовища, рівнем розвитку інфраструктури, а також соціальною інституціональною ситуацією, в якій діє місцевий бізнес.

Соціально-економічні дисбаланси виникають не тільки між регіонами, але й постійно виникають усередині самих регіонів - в розвинених регіонах виникають ареали, що переживають спад, тоді як у відсталих областях виникають полюси росту. Нові комерційні зв'язки виробничих систем і локального середовища вимагають інакше, по-новому підходити до проблеми малих та середніх міст.

Регіональна економічна політика не повинна бути набором будь-яких заходів, але повинна мати на увазі виділення субрегіональних рівнів, для яких необхідно виробити

адекватну стратегію розвитку. Таким чином мова йде про субрегіональну політику, яка формується у тісному взаємозв'язку з політикою забудови територій, в тому числі з політикою розвитку окремих міст і регіонів транскордонного співробітництва. Приклади такого співробітництва – це чотири євро регіони: Карпатський, Буг, Верхній Прут, Нижній Дунай.

Нові пріоритети регіональної економіки потребують також зміни засобів, які б забезпечували досягнення поставленої мети. Якщо раніше завданням регіональної політики був захист найслабкіших регіонів від міжнародної конкуренції шляхом фінансових дотацій ззовні, а також протекціонізм по відношенню до місцевого неефективного та неконкурентоспроможного виробництва, то сьогодні завдання полягає в тому, щоб забезпечити конкурентоспроможність слабких регіонів на світових ринках.

Завдання це вирішується, поруч з іншими, шляхом усунення технологічної відсталості і розвитку здатності локальної системи не тільки генерувати, а скоріше сприймати та своєчасно запроваджувати різноманітні інновації.

Якщо стара політика підсилювала залежність регіональної економіки від розвитку регіонів лідерів, то нова повинна сприяти сталому розвитку усіх регіонів без винятку, що й повинно привести до високої конкурентоспроможності національної економіки і визначить її місце в глобальній економіці.

Можна зробити висновок про те, що майже усі заходи сучасної регіональної економічної політики держави підкорені єдиній стратегічній меті: структурному перетворенню регіональних економік та їх збалансованому і максимально соціально безхворобливому пристосуванню окремих регіонів до нових умов функціонування.

У контексті проблеми, що розглянуто, особливого значення набуває системна оцінка стану регіонів для цілей державної регіональної політики. Відсутність такої оцінки не дає можливості правильного вибору об'єкта прийнятих рішень, зваженого визначення пріоритетів використання усе більш дефіцитних ресурсів, достовірної оцінки отриманих результатів. Оскільки в даній статті увага акцентується не просто на економічному потенціалі, а на просторових чинниках його прояву, то необхідно брати до уваги регіональні особливості суспільного розвитку конкретного регіону.

Просторові чинники Одеської області, що комплексно впливають на її розвиток, на валовий регіональний продукт та валову додану вартість, мають суттєві відмінності у порівнянні з іншими регіонами. Найбільша питома вага припадає на галузі, які виробляють послуги, а саме: транспорт, зв'язок, торгівля та готельно-ресторанне господарство. Також суттєву роль відіграє потужна соціальна сфера, представлена закладами рекреації, освіти, охорони здоров'я, культури та спорту.

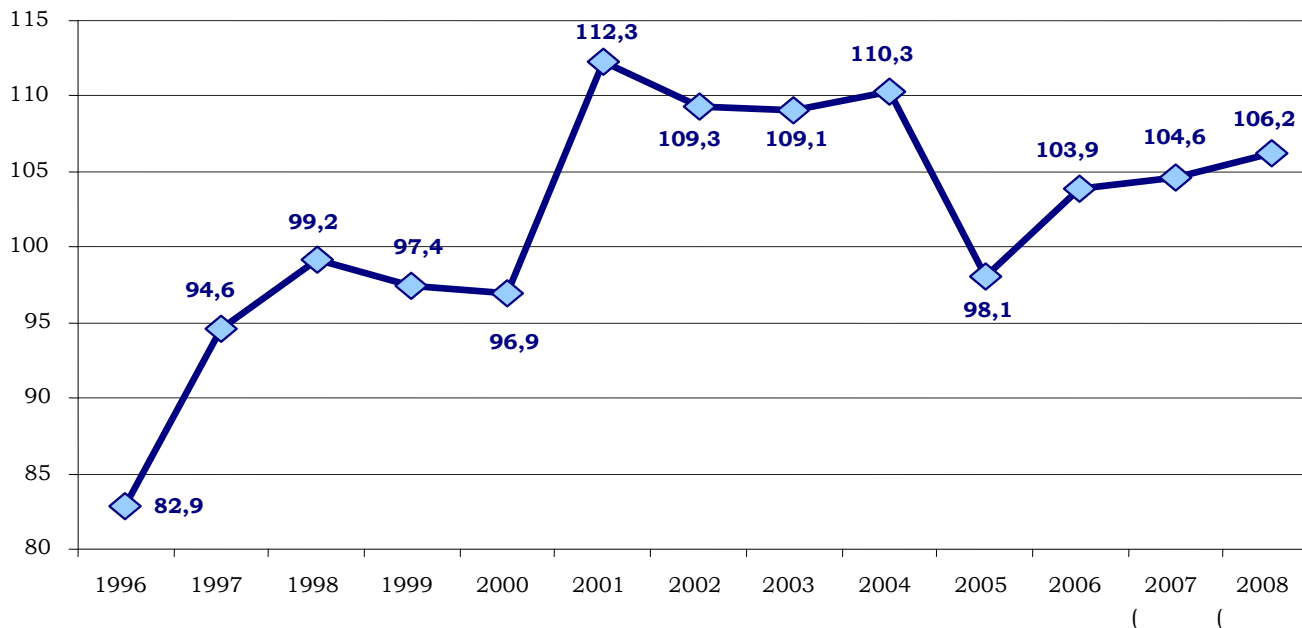

Рис. 1. Зміни валової доданої вартості Одеської області за 1996-2008 роки

Результати аналізу динаміки ВДВ регіону також свідчать про збільшення обсягів виробництва товарів та послуг з одночасним збільшенням витрат на проміжне споживання (Рис. 1). Це, в першу чергу, пов'язано зі збільшенням витрат на оплату праці, придбанням сировини для виробничих потреб, підвищенням тарифів на електрику та газ, ціновими коливаннями на ринку нафтопродуктів.

У 2008 році збережено позитивну тенденцію ефективної в цілому роботи господарського комплексу - підприємствами та організаціями області отримано фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування (у виробничій сфері без урахування малих, сільськогосподарських підприємств та установ, що утримуються за рахунок бюджету) у сумі 328,4 млн. грн. Станом на 1 січня 2009 року прибутково спрацювало 64,8% підприємств та організацій області, сума одержаного ними прибутку становила 5293,2 млн. грн.

Падіння ринків та споживчих цін найпершими відчували на собі підприємства машинобудівельного комплексу Одеської області. Зараз більшість заводів цієї галузі стоїть або працює в режимі скороченого робочого тижня. Тендеція зростання виробництва, що почалася у 2005 році, у зв'язку з падінням попиту знову змінюється на негативні показники. Наприклад, Одеський завод радіально-сверлильних верстатів, працює з 10-відсотковим навантаженням. У виконанні замовлень, які має підприємство, зайнято лише 30 осіб, а майже весь персонал знаходиться у безоплатних відпустках. Навіть на порівняно успішному «Одескабелі» відбулася так звана «оптимізація» промислово-виробничого персоналу-скорочення його на 10%. Прикрим є той факт, що цей завод, носій звання провідного інноваційного підприємства регіону, вимушений зараз працювати на рівні 55-60% своєї потужності, скорочувати соціальні програми і відмовлятися від інноваційного проекту запровадження виробництва кабелю для енергозберігаючих акумуляційних технологій опалення і модернізації ліній для виробництва цифрових кабелів вартістю біля 60 млн. грн. Перспективи одеського

машинобудування пов'язуються найперше з зовнішнім ринком, а того хто орієнтується на потреби лише українського ринку поки що чекають великі труднощі.

На Одеському заводі «Строммашина», що виробляє запчастини до зернозбиральних комбайнів та обладнання для виготовлення будівельних матеріалів, вже давно персонал працює два дні на тиждень. Вид діяльності Одеського ливарного заводу полягає, головним чином, у наданні своїх виробничих потужностей в оренду. Через кризу йде скорочення персоналу й на успішних в недалекому минулому Одеському припортовому заводі та на заводі гумових технічних виробів. Майже з повним навантаженням(96,6%) в Одесі працює лише одне виробництво – Одеський нафтопереробний завод(,с.22).

Транспортна сфера, як головний просторовий чинник розвитку господарського комплексу Одеської області, теж зазнає труднощів – в середньому на 10-18% знизилися обсяги вантажопотоків у всіх без винятку морських портів Одеської області, але в Ізмаїльському, Ренійському, Білгород-Дністровському портах обсяги впали вдвічі. Складна ситуація в Одеському та Іллічівському портах (перевалка високотарифних вантажів у контейнерах)-обсяги вантажоперевезень тут скоротилися з початку року на 60-65% . Виход з такого положення портовики регіону вбачають у реалізації інвестпроектів за рахунок власних коштів, якими передбачено введення нових, більш сучасних комплексів, оновлення перевантажувального обладнання, придбання основних засобів(с. 23).

Пріоритетним напрямом використання просторових чинників є збільшення рівня заробітної плати, підвищення платоспроможності населення. Зростання рівня заробітної плати відбувається за рахунок підвищення мінімальної заробітної плати, збільшення заробітної плати в галузях бюджетної сфери, росту ділової активності та інвестиційної привабливості.

Регіональна політика, що проводиться самими регіонами, спрямована на погоджений і взаємно не руйнуючий розвиток всіх елементів просторово локалізованого середовища на конкретній території з урахуванням місцевих умов. Державна ж регіональна політика покликана забезпечити дієздатність регіональної політики на місцях. Тільки на цих засадах може бути створена реальна основа для ясної і несуперечливої державно-місцевої регіональної політики, що визнає як загальну ідеологію згоди, так і наявність специфічних інтересів у держави і регіонів.

Висновки і перспективи подальших розробок.

Усі просторові чинники повинні бути ринково орієнтовані і базуватися на принципах економічної ефективності та розвиватися у наступних пріоритетних напрямках:підвищення ролі регіональної і місцевої влади; розвиток прямого співробітництва між регіонами, здійснення сумісних проектів; залучення на ключові управлінські посади висококваліфікованих спеціалістів; покращення стану навколишнього середовища.

Пріоритет просторових чинників у регіональному розвитку означає відмову від традиційних шляхів і формування адекватних сучасності нових підходів до національної регіональної економічної політики. В той же час наголос на місцеві сили може призвести до недооцінки важливості зв'язків місцевих умов зі структурними макротенденціями і в кінцевому рахунку можуть призвести до регіональної ізоляції.

Акцентування регіональних переваг в структурній перебудові економіки – це реалізація на практиці принципу субсидарності у розподілі владних та фінансових повноважень між центром та регіонами. Цей принцип означає, що система державного управління будується таким чином, коли будь-який вище стоячий рівень може приймати рішення тільки з тих питань, які не можуть бути вирішені на регіональному рівні.

При такому підході система вертикальної субординації трансформується в ринково-партнерську модель взаємовідносин, в умовах яких економічні зв'язки між центром і регіонами з приводу тієї чи іншої управлінської послуги стають дійсно економічними.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що економічний потенціал регіону є багаторівневим і багатоаспектним явищем і викликає певні проблеми при його вивченні і аналізі. Для вирішення даних проблем необхідне застосування комплексного підходу до

дослідження змісту і структури економічного потенціалу регіону, що можливо на основі теорії систем і системного аналізу.

Література

Савченко Ю. Одесский штиль // Комментарии, 17 апреля 2009 , 32с.

Арбузов А. Одесские порты: выживают крупнейшие // Комментарии, 17 апреля 2009 , 32с.